

Màscheras de su Carnevali sardu

Avertèntzias po mannus e piticus

In custu libixeddu no eus postu totu is màscheras de su Carnevali sardu, poita no iat a bastai un'enciclopedia po ddas scrìri totus. Po oga bidda eus postu una pariga de màscheras ebbia, est a narri is chi segundu noso funt is prus rapresentativas. Difatis oga bidda tenet una surra de màscheras, Po fai un'esèmpiu, in su Carnevali Antigu de Irbono ddue est s'Ursu, s'Orruinosu, su Sonaxau, Damas e Cavalleri, sa Filongiana e, in prus, una meca de màscheras prus modernas cumentu su Dotore, su Fotògrafu e su Bendidore de aràngiu, chi podent fintzas variari di un'annu a s'atru.

Is disegnus funt in parti boddus de internet e in parti torraus a fai de is operadores de s'ofitziu de sa limba sarda.

De is fotografias boddias de internet no eus postu su nòmene de su meri o de su fotògrafu ma, bitu ca custu libixeddu no est fatu po ddu bèndiri, eus pensau ca non nci iat a dèpiri èssiri problema cun is deretus de autore. A oga contu, chi calincunu si chèschiat, seus brontus a pònniri is crèditus de is fatus o a nde ddas pesai totu.

Sendi ca custu traballu andat a is piciocheddus de sa scola primària, is descritzionis funt sèmplicis meda e sintèticas. In prus, po mori de su pagu tempus a disponimentu, no eus pòtziu dedikai a totu is màscheras su tretu chi invece iant a meritai.

Circandu de sintetizai cantu prus possìbili is descritzionis, podet èssiri fintzas chi ddue tèngiat calincuna faddina e po custu si scusaus in antècipu.

Is testus non funt scritus aici cumentu si narant, ma sighendi in normas generalis de su sardu scritu. Spetat a is maistras o a is babbus e a is mammas de is scolanus a ddis inditai sa pronùncia giusta de is foeddus in sardu.

Ringratzias totu is chi ant agiudau a abbrontai custu traballu.

Bonu Carnevali a totus e atrus annus mellus!

Sant'Antoni de su fogu

"Sant'Antonio abate"

Is màscheras faint sa primu essia in gennàrgiu, sa dì de Sant'Antoni de su fogu, perìodu chi in totu s'ìsula si costumai a incumenciai su Carnevali.

In custa dì, in belle totu is biddas sardas, s'allùint is fogoronis in onore de Sant'Antoni, chi segundu sa traditzioni iat intregau su fogu a is òminis.

In berteru, s'origìne de sa festa est meda prus antiga e nc'intrat cun is ritus de passàgiu de s'ieru a su beranu.

GÀIRU SU MAIMULU

Su maimulu est sa màschera clàssica de su Carnevali de Gàiru e donat su nòmene a su ritu de Su Maimulu, est a narri su corteu cun totu is catoris.

Apartenent a is maimulus is 3 Domadoris (o Peddincionis), chi poderant s'Urtzu cun una cadena e ddu scudint cun una tziraònniga o unu strùmbulu.

Funt bestius a camisa e a braga cun in pitzu una pedde de craba o de bervè. Sa pedde de is 3 Domadoris est sèmpiri niedda. Est completa de conca (de bervè o de craba corruda). Sa pedde de is atrus maimulus, invecis podet èssiri fintzas de colore craru e cena corrus (mùdula). Atrus maimulus, cumentu su Cuadderi, portant una pedde de cuaddu cun sa conca.

Sa màschera principali de su Carnevali de Gàiru est s'Urtzu Ballabeni. In faci portat una faciola de pedde de angioni e est imbusciau cun una pedde de bervè niedda o de sirvoni. In cintzus portat una cadena de aràdulu chi benit poderà de is Domadoris. S'Urtzu est mutiu "Ballabeni" poita custu est su foeddu ci dd'abòginant is Domadoris po ddu fai baddai e sartai. S'Urtzu, duranti sa sfilà, si betat in mesu a sa gente currendi ma benit firmu de is domadoris

FONNE URTZOS E BUTUDOS

S'Urtzu est una màschera bestia cun una pedde de màsculu de bervè e cun sa faci infoddina'. Benit poderau cun cadenas de ferru de duus Butudos. De sòlitu est una personi forte e àxili, chi nci pigat in is corridòrius de is domus, in is murus e in is palus de sa luxi po circai de si fuiri, faendi trèulu in mesu a sa gente. A sa fini si nci scudit a terra fadiau e is Butudos ddu surrant cun sa tziraònniga po nde ddu fai torrai a artiai. Custu rituali antigu e identitariu meda, si pensat ca simbulègiat sa lotta tra òmini e fera, tra bene e mali, tra s'umanidadi e su mundu areste .

Sos Butudos, portant unu capote de orbaci nieddu, is cartzonis de velludu nieddus, is cambalis, is cosingius de pedde, is sonaxis e unu fusti po scùdiri s'Urtzu. Sa faci e is manus funt sèmpiri infoddinàs cun s'ortigu abruxau po non ddus connòsciri.

MAMUJADA MAMUTZONES E ISSOHADORES

Is Mamutzones e is Issohadores funt is carotis de su Carnevali (Carrasegare) de Mamujada, tra is prus connotas de sa Barbàgia e de Sardigna.

Is Mamutzonis funt imbusciaus cun peddis de brebei niedda e faciolas de linna. In sa schina portant unu muntoni de pitaolus e de sonaxis chi acinnicant brinchendi e fendi unu muntoni de trèulu.

Is Issohadoris fut bestius de biancu e de orrùbiu. Portant sa faciola bianca e unu berreto nieddu. Cun una funi (su latzu) circant de assogai is Mamutzonis duranti sa dantzà ma, a bias, de aciapai is Mamutzonis aciapant sa gente chi est in caminu pompiandu sa sfilà de is màscheras.

OTZANA BOIS E MERDULES

Bois e Merdules funt is màscheras de su Carnevali de Otzana. Rapresentant sa lotta tra s'umanidadi e su mundu areste. Difatis, is Bois, cumentu narat su nòmene etotu, funt is animalis, e is Merdules funt is meris insoro. Is faciolas insoro (caratzas) funt de linna de pira e portant disegnus e decoratzionis bellus meda.

Bois e Merdules, s'ùrtimu dominigu de Carnevali essint a taxu in is caminus e in is pratzas de Otzana, ponendi in scena unu spetàculu particulari: su boi si betat a terra e su meri (merdule) circat de ndi ddu fai pesai scudendiddu cun unu fusti. Su boi tandu cumènciat a si chesciai e a acarcinai finas a s'amasedai totu.

SU BUNDU E ORANE

Sa màschera de su Carnevali de Orane est su "Bundu". Fut belle che pèrdia e est stètia torrà a bogai in is annus '80, gràtzias a is sòcius de sa bidde chi ant intervistau is bècius chi galu si subeniant cumentu fut.

In prus funt stètius agataus paperis antigus chi cunfirmat sa presèntzia de sa màschera giai de su 1700.

Sa de su Bundu est una màschera manna a beru, poita imbùsciat totu sa faci de chini dda portat. Subenit sa conca de unu boi, po mori de is corrus biancus, ma po s'atru est uguali a sa cara de unu cristianu. Est de colore orrùbiu, cun is mustatzus e sa dòpia barba biancus. Su nasu est a bicu e is ogrus de mèndula. Est fata de ortigu intintu de orrùbiu. Si pensat ca a unu tempus po dda colorai s'imprearit su sàmbani de animali. Sos Bundos, candu essint po Carnevali costumant a girai fatu de sa bidde aboxinendi cumentu chi èssirint ànimas in pena.

Is Bundus funt imbusciaus cun unu sacu de tela sarda (orbaci) e in manus portant unu trubutzu de pirastru o de oxastru chi impreant po sotai sa gente a ballai paris cun issus. Si pensat ca sa dantza insoro in s'antigu èssirit fata po augurai una bona incùngia. Sa de is Tzurpos est sa màschera típica de su Carnevali oroteddesu. A diferèntzia de àteras

OROTEDDI TZURPOS

Màscheras barbaricinas, is tzurpos funt cena faciola, ma portant sa cara infoddinà. Funt totus cun su mantèschiu bestiri, est a narri unu capoti de orbaci nieddu (Su Gabbanu) cun su cuguddu chi imbùsciat sa conca finas a ogrus. A armugoddu portant funis grussas (su reinacru) o unu cintzu de pedde cun diversus pitaolus mutius "picarolos, brunzos, tintinnos, metallas e grillinos". In cintzus portant una curcuriga de stèrgiu prena de binu e una tassa de corru de boi.

De sòlitu essint a tres a tres: dùs giuntus cumentu bois tirandu s'aràdulu, e unu fatu fatu po ddus guidai. Is primus rapresentant su giù, s'atru su pastore-boinàrgiu. A bias, a palas de custus tres tzurpus, ddue nd'at un'atru spargendi pòddini in caminu, cumentu singiali de bonasorte. Poi ddue est fintzas su boi ferreri, chi sighit su taxu faendi sa mòvia de cambiai is ferrus a is bois.

Candu erribbant a sa pratza principali de sa bidde, is Tzurpos cumènciant cùrriri e aciapant una personi in mesu a sa genti, e no ddu scapant finas a candu non si bufat una tassa de binu cun issu.

S'Ursu est sa màschera prus importanti de su Carnevali antigu de Irbono. Portat una pedde de molente completa de conca, origas e de coa. In cambas portat cambalis de paxa e in su tzugru una campanedda. Po faciola portat una pedde de conillu concia o unu stràciu cun is stampus po bìri.

Po Carnevali benit portau a passiu de duus òminis, is Domandores (o Guardianus) chi ddu scudint cun sa tziraònniga e ddu portant a tira tirandu sa cadena chi portat acapià in cintzus.

Is domadoris ddi narant: "A sartai, a ballai", opuru in italianu: "Salta Orso, balla Orso!", scudendiddu cun sa tziraònniga. S'Ursu tandu circat de si furi aboxinandu e circandu de si ndi scapiai. Candu si bit pagu pagu fidau si fuit e si nci pigat in is corridòrius de is domus e in is palus de sa luxi.

Si spassiat a fai timiri sa gente chi obiàt in caminu. A unu tempu, candu ddu biiant si fuiant, poita sa pedde de burricu fut pudèschia a bentu.

SA FILONGIANA

Sa Filongiana est s'única màschera de fèmina presente in belle totu is Carnavalis de sa Sardigna. Est una becitedda bestia de corrutu e auncinà chi filat sa lana cun su fusu. In faci portat una faciola niedda de linna, in conca unu pannixeddu e in palas unu sciallu nieddu.

Custa feminedda bècia, ca in beridadi est un'òmini poita in s' antigu is fèminas non podiant partecipai a custu ritu, filat su filu de sa vida, ma est bronta a nde ddu segai cun is serrus a chi no ddi portat arrespetu. Si pensat ca a unu tempus girarit fatu de is domus a pediri, e a chini non dd'aberiat sa genna ddi betàt frastimus e scomìnigas..

SU MAIMONI

Su Maimoni, mutidu fintzas "Ceommo" (in Fonne) o su Mercanti-Cavalleri (in Irbono) est un'òmini de pàgia e de istràcius bècius. Simbulègiat totu is cosas malas capitàs duranti s'annu. e po custu benit processau, impicau e abbruxau s'ùrtimu domìnigu de Carnevali.

In Irbono ddu passànt in bidde cun unu inchèrcio e totus ddu cumbidànt a bufai betandu su binu a intru de un'udri chi portat in brente. A s'acabbu de su giru ddi faiant unu dibatimentu e ddu cundennant a morte. In s'ora chi fut abruxandu si ballat, si bufat e si cantant batorinas e mutetus.

In calincuna bidde de Cablesusu si pensat ca su Maimoni tènnerit su podiri de fai pròiri, pro custu, in annàs de sicore beniat portau in processioni cantandu custus versus:

Maimone Maimone

Abba cheret su laore

Abba cheret su sicau

Maimone laudau

colora su maimoni

su Maimoni

ARISTANIS SA SARTÌGLIA

Tra is giostras a cuaddu prus famadas e bellas de Europa, ma fintzas tra is prus sperigulàs e spettacularis manifestatzionis de su Carnivali sardu, sa Sartiglia de Aristanis si fait ogha annu s'ùrtimu domìnicu e s'ùrtimu martis de Carnevali. Po dda bìri acodint de totu su mundu. Festa de orìgini medievali, sa Sartiglia benit fata a su mancu de su 1500, ma si pensat ca siat prus antiga poita est acapià a is ritualis agrìculus chi si faiant in s'antigòriu po assegurai una bona arregorta.

Su foeddu Sartiglia benit de su castiglianu "Sortilla", chi benit cussu puru de su latinu "Sorticula", ca bolet narri aneddu, ma fintzas de "Sors", sorte, fortuna. In sa Sartiglia, difatis, is cavalleris provant sa fortuna circandu de ndi boddiri sa stella. Prus stellas s'aciapant e prus at a èssiri bona s'annà agrària.

Figura centrali de sa Sartiglia est su Cumponidori, su personàgiu prus importanti de totu sa manifestatzioni.

Su 2 de freàrgiu de ogha annu, po sa Candelera, is grèmius de is Massaus e de is Maistrus de Linna nòminant su Cumponidore insoro.

In cussa cerimònia etotu benint nominaus is cavalleris chi ant a tènniri su còmputu de guidai is cursas de s'ùrtimu domìnicu e martis de Carnevali.

Su Cumponidori est su chi fait cumenciai sa cursa a sa stella, provandu po primu sa fortuna. De cussu momentu issu ebbia at a decidiri is cavalleris chi ant a pòdiri portai sa spada, est a narri s'onori de provai sa sorti circandu de aciapai sa stella.

Unioni de is Comunas de su Gerrei

Progetu " Arriò in Gerrei" Annualidadi 2023 a intru de su progetu de tutela de is minorias linguisticas

(L. 482/1999, artt. 9 e 15 e LR 22/2018)

de sa Regioni Autònoma de Sardigna

"Màscheras de su Carnevali sardu" de A. Podda e B. Serrau

Librixeddu abrontau de Suia Snc Bia de Roma 122, 08040, Irbono (Nu)

di Marongiu Ivan e Podda Alessandro

P.I. 01603380914

08040 Irbono (Nu), Via Roma 122 suia.snc@gmail.com - PEC suiasnc@legalmail.it